

RIGHT HERE RIGHT NOW

Pedagogische dossiers

1. *Een uitnodiging*
 - 1.1. Welkom bij Kanal
 - 1.2. Pedagogische aanpak
2. *Tijdens je bezoek*
 - 2.1 Kunst om de veranderende wereld te begrijpen
 - 2.2 Mensenrechten in de kunst
 - 2.3 Arbeidsrechten
 - 2.4 Productie en mensenrechten
3. *Voorstellen tot klasactiviteiten*
 - 3.1 Waar komen deze voorwerpen vandaan?
 - 3.2 Regels en rechten
4. *Vaardigheidslijst*
5. *Leestips*

«Dit pedagogisch dossier is uitsluitend ontworpen en verspreid om onderwijsinstellingen, docenten en leerlingen in staat te stellen kennis te maken met de inhoud van de tentoonstellingen van KANAL, met name ter voorbereiding op, ter begeleiding van of in het verlengde van een bezoek.

De teksten, reproducties van kunstwerken, foto's, illustraties en andere inhoud in dit dossier worden uitsluitend ter beschikking gesteld voor informatieve doeleinden, ter illustratie van het onderwijs en voor pedagogisch gebruik in het kader van schoolactiviteiten.

Behoudens de uitzonderingen waarin de toepasselijke wetgeving voorziet, is elk gebruik van dit dossier of van een van de onderdelen ervan voor andere doeleinden verboden. **Het feit dat het gebruik kosteloos is, volstaat op zichzelf niet om het gebruik ervan toe te staan.»**

Een uitnodiging

1.1. WELKOM BIJ KANAL

Wat als we van dit document nu eens het vertrekpunt van onze ontmoeting maken? Een voorsmaakje, een welkomstcadeau, een uitnodiging om in alle rust aan je ontdekkingstocht bij Kanal te beginnen.

Tijdens jullie bezoek maken jullie kennis met het werk *right?* van Banu Cennetoğlu, een immersieve installatie die bestaat uit ballonnen. Elk boekje van ballonnen staat voor een **mensenrecht**. Kwetsbaar als ze zijn, lopen deze ballonnen geleidelijk aan leeg. De kunstenaar nodigt ons op die manier uit om na te denken over hoe ook **mensenrechten** opnieuw in vraag kunnen worden gesteld.

Deze belevingsgerichte ervaring laat kinderen op hun eigen niveau kennismaken met fundamentele begrippen zoals **rechtvaardigheid**, **gelijkheid** en **vrijheid**. Dat doen ze door te observeren, zich in de ruimte te verplaatsen en in dialoog te gaan.

Om je alvast voor te bereiden krijg je van Kanal het volgende: een inzicht in de pedagogische aanpak van het museum, een paar handvaten om de thema's van de rondleiding beter te begrijpen, klasactiviteiten, de link met het leerplan in de vaardigheidslijst en tot slot enkele leestips.

1.2. PEDAGOGISCHE AANPAK

De workshop heeft een actieve en participatieve aanpak, geschikt voor leerlingen uit de lagere school. Het kind staat centraal in dit leerproces. Hij of zij observeert, stelt vragen, interpreteert en geeft zelf betekenis aan de dingen.

Hiervoor stelt Kanal het volgende voor:

Een actieve aanpak met ruimte voor reflectie

Aan de hand van een begeleide observatie van een kunstwerk, voorwerpen om te onderzoeken en beelden om te verkennen, worden de leerlingen uitgenodigd om vragen te stellen, te interpreteren en betekenis te geven. Geïnspireerd door de kinderfilosofie moedigt deze aanpak de leerlingen aan om zich uit te drukken, naar elkaar te luisteren en een kritische blik op de wereld te ontwikkelen. Spelletjes zoals mysterieuze voorwerpen of rebussen prikkelen de nieuwsgierigheid en maken het leerproces speels en interactief.

Een creatieve aanpak

De workshop bouwt verder op deze reflectie met een artistieke activiteit waarin de leerlingen de 'verborgen geschiedenis' van een alledaags voorwerp uitdenken en verbeelden. Door vormen, beelden en ideeën te combineren, creëren ze visuele verhalen die de trajecten, ongelijkheden en menselijke relaties achter de voorwerpen die hen omringen zichtbaar maken.

Tijdens je bezoek

Fun fact

Tijdens de workshop komen verschillende thema's aan bod. Jullie ervaring is gebaseerd op vier pijlers.

2.1 KUNST OM DE VERANDERENDE WERELD TE BEGRIIPEN

De **hedendaagse kunst** verkent de wereld om ons heen en stelt die in vraag. Via visuele, narratieve en symbolische vormen vertelt een kunstwerk verhalen, brengt het onzichtbare werkelijkheden aan het licht en zet het aan tot nadenken.

Sommige begrippen, zoals **internationale handel, productieketens of mensenrechten**, kunnen abstract, veraf of moeilijk te vatten lijken. De reis die voorwerpen over de hele wereld afleggen, blijft dikwijls onzichtbaar in ons dagelijkse leven, net als de weg van de personen die aan de productie bijgedragen.

De **hedendaagse kunst** kan hierin een mediator zijn. Het brengt deze werkelijkheden dichterbij en maakt ze concreter door ze te vertalen naar menselijke maatstaven. Wat vaak wordt voorgesteld als cijfers of iets louter theoretisch, wordt tastbaar, zichtbaar en toegankelijk. Kunstwerken zorgen er op die manier voor dat deze complexe dynamieken beter te vatten, te begrijpen en voor te stellen zijn.

In deze workshop wordt het kunstwerk een vertrekpunt om na te denken over concrete vraagstukken: wereldhandel, arbeid, ongelijkheid en **mensenrechten**. De leerlingen ontdekken hoe begrippen als beweging en circulatie niet enkel betrekking hebben op mensen, maar ook op voorwerpen. Ze ondervinden hoe deze trajecten diep menselijke verhalen vertellen.

Zo maakt de workshop van een breed en soms abstract onderwerp een tastbare ervaring, waarin iedereen observeert, vragen stelt en samen betekenis opbouwt.

2.2 MENSENRECHTEN IN DE KUNST

Mensenrechten zijn **fundamentele rechten** die ieder van ons beschermen. Ze werden vastgelegd in de **Universele Verklaring van de Rechten van de Mens** (1948) en steunen op drie essentiële principes: ze zijn **universeel** (ze gelden voor iedereen), onvervreemdbaar (ze kunnen niemand worden afgenomen) en gebaseerd op gelijkheid en waardigheid.

Kunst en **mensenrechten** hebben veel gemeen. Ze bieden allebei de mogelijkheid om emoties uit te drukken, verhalen te vertellen en met een kritische blik naar de wereld te kijken. Waar **mensenrechten** een kader bieden om ieders waardigheid en vrijheid te waarborgen, geeft kunst deze waarden een tastbare vorm, waardoor ze voor iedereen toegankelijk worden.

Via hun kunstwerken kunnen kunstenaars **onrecht** aanklagen, de vrijheid van meningsuiting verdedigen en het publiek bewust maken van realiteiten die soms onzichtbaar of moeilijk te begrijpen zijn. Kunst wordt zo een manier om concreet te maken wat abstract kan lijken. Het nodigt iedereen uit om te voelen, na te denken en een eigen standpunt in te nemen.

Kunst en **mensenrechten** dragen daardoor bij aan hetzelfde doel: iedereen de kans geven de wereld te begrijpen, zich uit te drukken en zich daarin gehoord te voelen. Ze creëren ruimte om te observeren, vragen te stellen, te voelen en zich te verwonderen, vanuit een perspectief van gelijkwaardigheid en respect.

In deze workshop wordt kunst ingezet als een middel om op een toegankelijke manier het begrip **mensenrechten** te verkennen. Dat gebeurt aan de hand van concrete thema's zoals arbeid, wereldhandel en de leefomstandigheden van mensen.

Tijdens je bezoek

2.3 ARBEIDSRECHTEN

Arbeidsrechten waarborgen dat iedereen in waardige en respectvolle omstandigheden een activiteit kan uitoefenen. Ze omvatten onder meer het recht op veilige arbeidsomstandigheden, een eerlijk loon en bescherming tegen uitbuiting.

Deze rechten zijn **universeel** en zouden overal ter wereld voor iedereen moeten gelden. Toch verschillen de leefomstandigheden sterk van persoon tot persoon en van land tot land. Sommige kinderen kunnen bijvoorbeeld naar school gaan, spelen en zich in een veilige omgeving ontwikkelen, terwijl andere al heel vroeg moeten werken of in moeilijker leefomstandigheden opgroeien.

Dit soort situaties maken duidelijk dat kinderrechten wel overal bestaan en erkend zijn, maar niet altijd op dezelfde manier gerespecteerd worden. Het recht op onderwijs, bescherming en ontwikkeling maakt nochtans deel uit van de **grondrechten** van elk kind.

Vertrekkend vanuit hun eigen leefwereld kunnen de leerlingen nadenken over hun dagelijkse rechten (naar school gaan, spelen, veilig zijn) en die vergelijken met de leefomstandigheden van andere kinderen in de wereld. Zo leren ze hoe belangrijk **mensenrechten** zijn en welke rol ze spelen bij de bescherming van de waardigheid van elk mens, al vanaf de kindertijd.

2.4 PRODUCTIE EN MENSENRECHTEN

Tegenwoordig worden veel producten in verschillende landen gemaakt. Bijvoorbeeld: Katoen wordt in een bepaald land geteeld, De stof wordt in een ander land geproduceerd. De kleding wordt vervolgens weer ergens anders gemaakt

Dat noemen we een **productieketen**. Bij elke schakel van deze keten zijn mensenlevens betrokken. Voordat een product als een katoenen T-shirt bij ons in de winkel ligt, doorloopt het 5 tot 6 productiestappen. Het gaat door de handen van zo'n 200 mensen, verspreid over verschillende landen en zelfs continenten.

Bij één product zijn dus net zoveel levens, **werkomstandigheden** en verhalen betrokken. Het is dan ook belangrijk om stil te staan bij de oorsprong van de producten die wij **dagelijks** gebruiken.

Het productieproces is tegenwoordig op zo'n wereldniveau georganiseerd dat we snel en op grote schaal kunnen produceren. Dat zorgt echter ook voor **ongelijkheid**. Niet iedereen die bij het productieproces betrokken is, werkt immers onder dezelfde omstandigheden of krijgt hetzelfde loon. Sommigen genieten van veilige **arbeidsomstandigheden** en een **eerlijk loon**, terwijl anderen in veel **kwetsbaardere** situaties terechtkomen.

Achter elk alledaags product gaan dus een heleboel menselijke verhalen schuil. Door stil te staan bij de herkomst van producten, krijgen leerlingen meer inzicht in de verbanden tussen landen, de wereldhandel en de impact daarvan op het leven van mensen.

Het nodigt ook uit om kritisch naar onze consumptie te kijken:
*Waar komen de voorwerpen die we gebruiken vandaan?
Wie heeft ze gemaakt? Onder welke omstandigheden?*

Allesmaal vragen die ons doen beseffen dat onze consumptiekeuzes een impact hebben en dat elk voorwerp een vaak onzichtbaar verhaal met zich meedraagt.

Voorstel tot klasactiviteiten

Kanal reikt graag een aantal creatieve activiteiten aan die je eenvoudig met de hele klas kan uitvoeren.

In dit document is elk voorstel gelinkt aan een kunstwerk uit de tentoonstelling, steeds met een woordje uitleg erbij.

Er is bij Kanal een plek voorzien om de creaties die jullie in de klas maken, tentoon te stellen, als een mooi aandenken aan deze eerste ontmoeting. Breng ze dus gerust mee, we stellen ze met plezier tentoon!

3.1 WAAR KOMEN DEZE OBJECTEN VANDAAN?

Een eerste kennismaking

Ana Torfs is een Belgisch hedendaags kunstenaar. Ze maakt vooral **sculpturen en installaties**, dikwijls uit materialen als glas of was. Haar werk draait rond herinnering, tijd en de verandering van materialen.

De titel van dit kunstwerk verwijst naar de woorden 'tekst', 'textuur' en 'textiel'. De zogenaamde «*Wandering Words*» zijn 'zwervwoorden': woorden die door veel verschillende talen, culturen en continenten zijn overgenomen, dikwijls via handelsroutes. Torfs heeft voor de creatie van de zes wandtapijten uit dit werk zes zwervwoorden gekozen: gember, saffraan, suiker, koffie, tabak en chocolade. De vierkante afbeeldingen op elk wandtapijt tonen fragmenten van foto's, gravures, schilderijen, landkaarten, manuscripten en brochures uit verschillende tijdsperiodes.

Creatieve activiteit

Kanal stelt een klasactiviteit voor rond de begrippen landen, continenten, rechten en regels die onze **samenleving** organiseren. Aan de hand van alledaagse voorwerpen en hun **herkomst** ontdekken de kinderen hoe sterk onze wereld met elkaar verbonden is. De activiteit nodigt hen uit om te observeren, verbanden te leggen en beter te begrijpen hoe de plaatsen, mensen en voorwerpen om hen heen met elkaar verbonden zijn.

Het onderstaande verloop is slechts een leidraad. Pas de activiteit gerust aan de behoeften van jouw klas aan!

TXT (Engine of Wandering Words)
van Ana Torfs, uit 2013.
Copyright Artwork : © Ana Torfs. Sous réserve de droits.

Fun fact

Het systeem met de handgrepen en de vierkante structuur om de afbeeldingen heen is gebaseerd op de “**Lagado-machine**” die Jonathan Swift voor ‘Guilliver’s Travels’ (1726) bedacht. De Lagado-machine - een fictief apparaat - mixt woorden tot nieuwe zinnen.

Om dit textielwerk te maken, heeft Torfs een **jacquardmachine** gebruikt, een programmeerbare weefmachine dankzij kartonnen ponskaarten, beschouwd als een van de voorlopers van de computer. Net als de machine die Swift bedacht, werkt ook de jacquard op basis van instructies om teksten, afbeeldingen of patronen te creëren. Datzelfde principe vinden we vandaag terug in computers en kunstmatige intelligentie.

Duur	40 min
Benodigdheden	Een T-shirt
	Een stuk fruit (waarvan het land van herkomst op de verpakking staat)
	Een stuk speelgoed
	Andere voorwerpen met een etiket/verpakking/aanwijzing over de herkomst
	Pennen/potloden
	Een wereldkaart of wereldbol

Zo begin je eraan

Leg alle voorwerpen waarop het land van herkomst vermeld staat, op een tafel. Geef de leerlingen de tijd om de verschillende voorwerpen te bekijken en vast te nemen.

1. De herkomsten zoeken

De leerlingen bekijken de etiketten, de onderkant van de voorwerpen of de verpakkingen om te achterhalen waar ze vandaan komen. Als ze het land van **herkomst** niet vinden, mogen ze raden. Laat hen ook eens naar de etiketten van hun eigen kleren kijken.

Mogelijke vragen: *Waar denk je dat dit voorwerp vandaan komt? Waarom denk je dat? Zou dit voorwerp ook van hier kunnen komen? Waarom wel of niet? Wat geeft je de indruk dat een voorwerp van ver komt?*

2. Ze een plaats geven op de kaart

Schrijf de namen van de landen op de stukjes papier en plaats ze op een wereldkaart of wereldbol. Laat de kinderen zelf de landen zoeken.

Mogelijke vragen: *Liggen deze landen dicht bij ons of ver van ons? Hoe zou je daar geraken? Zijn er voorwerpen die uit hetzelfde continent komen? Waarin verschillen die landen van hier (klimaat, taal, landschap...)?*

3. Wat is een productieketen?

Als alle landen op de kaart of wereldbol zijn aangeduid, kan je dieper ingaan op het productieproces van de voorwerpen.

Mogelijke vragen: *Wie heeft dit voorwerp volgens jou gemaakt? Zou het door één of meerdere mensen gemaakt zijn? Laat de kinderen naar merken of logo's zoeken. Zijn er merken of logo's die ze herkennen? Wat is er allemaal nodig om dit voorwerp te maken?*

Laat de kinderen uitzoeken uit welke materialen het voorwerp bestaat. Bij kleding kunnen ze daarvoor het etiket raadplegen.

Door hoeveel landen denk je dat dit voorwerp heeft gereisd voordat het in de winkel lag? Met welke vervoersmiddelen zou het vervoerd kunnen zijn? Was die reis kort of lang?

Een productieproces uitleggen aan de hand van een T-shirt:

Voordat het bij ons in de winkel ligt, maakt een T-shirt een hele lange reis en doorloopt het een heleboel stappen. Dat geldt ook voor andere alledaagse voorwerpen zoals speelgoed, gsm's of boekentassen. Vaak vindt elke stap in een ander land plaats. Dat zijn dus in het totaal een heleboel landen.

Bij een katoenen T-shirt begint alles bij de katoenvezels, die op het veld worden geteeld. Die vezels worden vervolgens verwerkt tot garen. Van dat garen wordt stof gemaakt door te weven of te breien.

Daarna wordt de stof gekleurd met verfstoffen en allerlei chemische behandelingen. Die stap kan de natuur soms erg vervuilen.

Als de stof klaar is, wordt ze in verschillende stukken geknipt:

de mouwen, de voor- en achterkant... Daarna worden die stukken aan elkaar genaaid tot een T-shirt. Soms worden er daarna nog knopen, etiketten of versieringen toegevoegd.

Tot slot wordt het T-shirt opgevouwen, goed verpakt en per vrachtwagen, schip of vliegtuig naar de winkel vervoerd. Daar kunnen wij het passen, kopen en uiteindelijk dragen!

Je kan de leerlingen hierbij ook een kaart van de reisweg van een T-shirt laten zien. [Link naar de website](#)

Om af te sluiten

Nodig de leerlingen uit om met een nieuwsgierige blik naar de voorwerpen uit hun dagelijkse leven te kijken. *Waar komen ze vandaan? Wat voor impact heeft hun consumptie?*

3.2 REGELS EN RECHTEN

Creatieve activiteit

Kanal stelt een klasactiviteit voor die de leerlingen laat nadenken over de rol van regels en rechten in onze samenleving. Aan de hand van herkenbare situaties uit hun dagelijkse leven ontdekken de leerlingen waarom er regels bestaan en wat ze mogelijk maken. De activiteit leert hen ook een onderscheid te maken tussen regels uit het dagelijkse leven en grondrechten. Ze ontdekken dat sommige regels het samenleven organiseren terwijl rechten iedereen op een gelijke manier willen beschermen.

Duur	30 min
Ruimte	Zet de tafels zo dat er genoeg ruimte is om fysiek te stemmen (de leerlingen moeten zich naar links of rechts in de klas kunnen verplaatsen)
Benodigdheden	Een bord om de regels op de noteren

1. Wat als... er geen regels meer waren?

Start het klasgesprek vanuit een fictieve situatie: Stel je voor dat je morgen op school aankomt en er helemaal geen regels meer zijn.

Mogelijke vragen: *Wat zou er op de speelplaats gebeuren? Zou dat leuk of net moeilijk zijn? Waarom? Zouden sommige kinderen er meer voordeel uit halen dan andere?*

Doel: chaos / onrecht / veiligheid ter sprake brengen

2. Regels uit het dagelijkse leven

Open het gesprek door actief vanuit de leefwereld van de kinderen te vertrekken: *Is er een regel op school die jij belangrijk vindt? En eentje die jij 'nutteloos' of 'vervelend' vindt? Waarom?*

Mogelijke verdiepende vragen: *Wie wordt door die regel beschermt? Helpt die regel om beter samen te leven? Is die regel voor iedereen eerlijk?*

Een speelsere variant: *Als je één schoolregel zou mogen veranderen, welke zou dat dan zijn?*

3. Spelen met regels

Stel een aantal fictieve scenario's voor: «Alleen leerlingen met rode schoenen mogen praten in de klas.» «Sommige leerlingen krijgen twee speeltijden, andere geen.» «Rennen in de gangen mag, maar alleen op bepaalde dagen.»

Mogelijke vragen bij elk scenario: *Is deze regel eerlijk? Waarom? Wie haalt er voordeel uit? Wie wordt niet benadeeld? Is dit een goede regel?*

Een standpunt innemen: De leerlingen stemmen om te bepalen of de nieuwe regel eerlijk is of niet. Iedereen die akkoord is, gaat links in de klas staan. Iedereen die de regel oneerlijk vindt, gaat rechts staan. Haal het begrip gelijkheid aan.

4. De link met rechten leggen

Eenvoudige overgang: «Sommige regels zijn heel belangrijk... die noemen we rechten.»

Vragen: *Wat is het verschil tussen een regel en een recht? Zou een recht voor iedereen hetzelfde moeten zijn?*

Een eventueel voorbeeld: Het recht om naar school te gaan, is geen regel die je makkelijk kan veranderen.

Tot slot: Regels in verschillende situaties

Sluit af door te vragen of regels overal hetzelfde zijn. Noem een paar situaties waarin de regels anders zijn. Vraag de leerlingen om die situaties te analyseren en vergelijken: «De regels in een sporthal en de regels in een cinema.» «De regels in een museum en de regels in een pretpark.» «De spelregels van voetbal en de spelregels van basketbal.»

Vaardigheids- lijst

Deze workshop sluit aan bij verschillende leergebieden uit het referentiekader van de Federatie Wallonië-Brussel.

Ze stimuleert met name: EPC (éducation à la philosophie et à la citoyenneté, vrij te vertalen als filosofie en burgerschap, n.v.d.v.), Nederlands (spreken en zich uitdrukken), ECA (l'éducation culturelle et artistique, vrij te vertalen als culturele en artistieke vorming, n.v.d.v.)

Door alledaagse voorwerpen en hun 'verborgen geschiedenis' te verkennen, ontwikkelen de leerlingen vaardigheden op het vlak van observeren, vragen stellen, zich uitdrukken en de wereld om hen heen beter begrijpen.

P1-P6

FILOSOFIE EN BURGERSCHAP

Nadenken over het belang van regels die onze rechten waarborgen. (3e - 6e leerjaar)

Informatie verzamelen om de impact van dagelijkse handelingen in vraag te stellen. (3e - 4e leerjaar)

De begrippen regel, wet en macht in vraag stellen. (4e - 6e leerjaar)

Nadenken over gelijkheid voor regels. (5e - 6e leerjaar)

De begrippen billijkheid, gelijkheid en rechtvaardigheid herkennen en illustreren met voorbeelden. (4e leerjaar)

De begrippen billijkheid, gelijkheid en rechtvaardigheid onderzoeken en toelichten. (5e - 6e leerjaar)

Aan de hand van voorbeelden een onderscheid maken tussen wat rechtvaardig en onrechtvaardig is. (1e - 2e leerjaar)

Vrijheid-gelijkheid van rechten (universele verklaring van de rechten van de mens - internationaal verdrag inzake de rechten van het kind). (3e - 6e leerjaar)

Zich verplaatsen in het standpunt van een ander. (1e - 6e leerjaar)

Vaardigheids- lijst

NEDERLANDS

Durven spreken in groep om gevoelens en observaties te verwoorden.

Het woord nemen in een groep door: zich durven uit te drukken; vragen te stellen aan gesprekspartners; vragen van anderen te beantwoorden; de beleefdheidsregels te respecteren.

CULTURELE EN ARTISTIEKE VORMING

De volgende zaken vrij observeren: culturele plekken; lokaal erfgoed; alledaagse voorwerpen. (1e - 6e leerjaar)

Observaties (...) van kunstwerken en uiteenlopende culturele objecten verwoorden. (3e - 6e leerjaar)

Bij voorkeur ter plaatse kennismaken met culturele locaties, erfgoedelementen en culturele objecten die verband houden met het dagelijks leven. (1e - 2e leerjaar)

Tijdens de kennismaking met een cultuur- of artistiek element verbanden leggen met hun leefwereld. (1e - 2e leerjaar)

Leestips

NL	EDUCATIEF MATERIAAL OVER MENSENRECHTEN	<i>Amnesty International</i>
	MATERIAAL OP MAAT VAN KINDEREN	<i>UNICEF</i>
FR	DROITS DE L'ENFANT	Charlotte Roederer <i>Gallimard-Jeunesse</i> 2009
	TES DROITS ET TES BESOINS COMPTENT	Edouard Durand (Auteur) et Mai Lan Chapiro (Illustrations) <i>La Martinière Jeunesse</i> 2025
	J'AI LE DROIT D'ÊTRE UN ENFANT,	Alain Serres, Aurélia Fronty